

ГОТФРИД
ЛАЙБНИЦ

МОНАДО-
ЛОГИЯ

Съставителство, уводни думи,
превод от френски и латински
Лидия Денкова

№1 Платон ▪ *Пир*

№2 Марк Аврелий ▪ *Към себе си*

№3 Леонардо да Винчи ▪ *Фрагменти*

№4 Пико дела Мирандола ▪ *Реч за достойнството
на човека * За съществуващото и единното*

№5 Поучителни истории из живота на Настрадаин
ходжа ▪ *Преброяване на лудите*

№6 Готфрид Лайбниц ▪ *Монадология*

СЪДЪРЖАНИЕ

ЗА МОНАДОЛОГИЯТА И НЕЙНАТА СЪДБА 7

Лидия Денкова

ЛАЙБНИЦ (1646–1716).....13

Жан Херш

МОНАДОЛОГИЯ

(1714) / 37

Principia philosophiae seu theses
in gratiam principis Eugenii conscriptae

ЗА КОРЕННИЯ ПРОИЗХОД НА НЕЩАТА / 67

De rerum originatione radicali

ЗА ПРИРОДАТА НА ТЯЛОТО И ДВИЖЕЩИТЕ СИЛИ / 83

ЗА МОНАДОЛОГИЯТА И НЕЙНАТА СЪДБА

Неотдавна, през 2014 г., се изпълниха 300 години от първата поява на *Монадология* – малкия и същевременно кристално ясен и съдържателен текст на големия Готфрид Вилхелм Лайбниц, за когото най-честото определение е „универсален гений“. *Универсална* – в буквалния, но и в най-широкия смисъл на думата е неговата философия, която той определя като „система“, гъвкаво отразяваща целия свят – света-универсум, но не как да е, а именно по начина на „живото цяло“ на Платон¹. Универсални във висока степен са самият живот на Лайбниц², неговото мислене,

---

¹ Всъщност Платон и платонизмът остават основен извор за Лайбниц, както самият той отбелязва в *Метафизическия дискурс* от 1686 г., глава XX: „Забележителен пасаж на Сократ при Платон срещу твърде материалните философи.“ (Вж. *Discours de métaphysique*. Pocket, Agora Les classiques. P., 1993, р. 48–50.) – Б.пр.

² Вж. Стивън Надлър. *Най-добрият от всички възможни светове*. С., Кибеа, 2010, 237 с. Биографията разказва за срещата на тримата известни: Лайбниц, Малбранш и Арно. С последния Лайбниц води много интересна и полемична кореспонденция. – Б.пр.

интереси, открития в областите на математиката, физиката, логиката, правото, историята, теологията, геологията, технологията – и, разбира се, метафизиката. И нищо по-логично от това: всяка сфера отразява все същото от своята гледна точка и всичко е свързано в непрекъснатост чрез структурно изведеното взаимодействие на основни принципи, така че наистина „всичко диша заедно“ и всяко нещо усеща – по-смъртно или по-отчетливо – всичко, ставащо в света (§ 61 от *Монадологията*). Каквото и да се каже за Лайбниц, ще е малко – но самият той не пренебрегва малкото. Множеството негови малки и пръснати текстове са като живи диаманти, едновременно имат ясна решетка и хвърлят многоцветни отблясъци, пулсират точно като монадите. Важно е също, че Лайбниц не отхвърля радикално философските подходи, различни от неговия, опитвайки се да оцени истината във всеки от тях: „Повечето философски школи – смята той – имат широко основание в това, което твърдят, но не задължително в това, което отхвърлят.“ Това не е просто еkleктична добронамереност, а прозорливост. Също толкова прозорливи са по-старите, като Кант и Хегел, или по-новите философи, изпитали влиянието на Лайбниц, като Хайдегер, Ръсел, Ортега-и-Гасет, Делъоз, Мишел Сер. Тук неслучайно е включен текстът за Лайбниц на Жан Херш от нейната нетрадиционна история на философията, озаглавена „Философското удивление“, понеже, първо, говори за монадите с лайбницианска яснота и, второ, личи как

ученичката на Ясперс сама се удивлява на тази философия-вселена, която Лайбниц, в услуга на студентите и всички любознателни, сам е събрал прегледно в краткото обобщение на *Монадологията* с нейните 90 параграфа. Един невероятен конспект по метафизика, който е толкова плътен, че трябва да се внимава за всяка фраза, за всяка дума.

Habent fata sua libelli (книгите имат своя съдба) важи с особена сила за *Монадологията*. Лайбниц пише изложението на *френски* през 1714 г., когато е във Виена, и го посвещава на принц Ойген Савойски. Самият Лайбниц умира само две години по-късно, през 1716 г. Говори се (а за източник се сочи придворният граф Дьо Бонвал), че принцът прибрал ръкописа като скъпоценност в сандъче и рядко го показвал на желаещите да се запознаят с него. Това обяснява защо *френският* ръкопис дълго време остава непознат – чак до 1840 г., когато Ердман публикува оригиналната версия, предшествана от друг значим текст – *Принципи на Природата и на Благодатта, основани на разума* (*Principes de la Nature et de la Grâce fondés en raison*), писан по същото време като *Монадология* и често объркван с нея. Иначе до XIX в. *Монадологията* е позната по немски и латински преводи. Още през 1720 г. Хенрих Кьолер превежда текста на немски; тогава е дадено и заглавието „Монадология“. Но дори беглото сравнение би могло да посочи много разминавания с *френския* оригинал, които явно се възпроизвеждат при останалите преводи на други езици. На следващата,

1721 г. в Лайпциг в *Acta Eruditorum* се появява и латинската версия под заглавието *Principia philosophiae seu theses in gratiam principis Eugenii conscripta*. Интересно е, че френският философ, който най-много се е възхищавал от Лайбниц и дори е замислил *Енциклопедията* като отглас от *Монадологията* – Дьони Дидро, – също превежда от латинската версия на текста за статията „Лайбницианство, или философията на Лайбниц“. Вече през 1881 г. Емил Бутру публикува *Монадология* въз основа на три ръкописа, като внася свои коментари (тук е даден един от тях в края на *Монадологията*, който се отнася до „чистата любов“). Възпроизвеждат се и нанесените от самия Лайбниц посочвания в полето на ръкописа, които се отнасят до познати, както той смятал, места от публикуваната няколко години по-рано, широко коментирана *Теодицея* (*Essais de Theodicée*, 1710). Тук тези посочвания са дадени в скоби. Накратко, може да се каже, че „съдбата“ на *Монадология* е до голяма степен в историята на нейните преводи, предполагащи и съответен тип разбиране.

Настоящото издание е първото на български език от френски¹. Осъществено е по електронното издание на проекта *Les classiques des sciences sociales* на Université de Québec

---

¹ Текстът на *Монадология* в превод на Иван Стефанов е включен в антологията „Европейска философия XVII–XVIII в. Том 1“. УИ „Св. Климент Охридски“. С., 1994, с. 259–272. В този случай разминаванията с френския оригинал и разночетенето сочат към практиката да се превежда от немски. – Б.пр.

à Chicoutimi: www.classiques.uqac.ca (25 p.). Запазени са и главните букви, имащи различно значение в немски и френски – Лайбниц акцентира главно на три понятия: Монада (Monade), Възприятие (Perception), Стремез, възжелаване (Appétition). Тук са включени още два кратки текста, съдържащи фундаментални тези и писани на латински преди *Монадологията*: „За коренния произход на нещата“ от 1697 и „За природата на тялото и движещите сили“ от 1702 г. Причината е не само ясно проследимата логика на връзката с тезите на *Монадология*, но и специфичното транспониране на лайбницианската терминология от латински към френски (затова в скоби са дадени основните оригинални понятия). Иначе, първото произведение ни убеждава в забележителното твърдение, че „на света няма нищо по-истинно от щастието и нищо по-щастливо и сладостно от истината“, а второто, че потенцията и динамиката на „активната сила“ са всеобщата връзка на живото и познанието за него: „Физиката се подчинява на аритметиката чрез геометрията, а чрез динамиката – на метафизиката.“

Въпреки че на български разполагаме с произведения на Лайбниц в по-голям обем¹, общуването с неговата забележителна фило-

---

¹ Вж. *Нови опити върху човешкия разум*. С., Наука и изкуство, 1974, 751 с., превод Тома Ст. Томов; Готфрид Вилхелм Лайбниц. *Разсъждение за метафизиката*. – В: сб. *Трансцендентални езици на метафизиката*. ЮЗУ, Благоевград, 2009, с. 492–533. Превод Александър Лозев. – Б.пр.

софия предстои. Истинската ѝ съдба ще се определя от всеки разширен и, казано с думите на Лайбниц, *детайлизиран* прочит. А в прочитите ще проблясват вечните истини – изказани от философа, формулирал и *закона на радостта*, *laetitiae lex*.

Лидия Денкова

ЛАЙБНИЦ¹

(1646–1716)

Лайбниц и Спиноза заедно образуват най-големия контраст: Спиноза концентрира върху размишлението своя уединен живот, докато Лайбниц развива много голяма активност във всички важни области на своето време. Роден в Лайпциг в средата на XVII в., той учи във Франция, Англия, Холандия, където го свързва приятелство със Спиноза. Бил е голям пътешественик. Нито една наука от онова време не му остава чужда. В математиката по-специално изобретява диференциалното смятане. Занимава се също с политика, със законодателство и с нещо по-скоро рядко за онази епоха, с икономика. В неговия ум теория и практика се стимулират взаимно. Бил е съветник на владетели. Занимава се с архитектура и технология. Много загрижен за пробле-

---

¹ Вж. Жан Херш. *Философското удивление. Една история на философията*. – НБУ, Университетска философска поредица „Какво значи това?“. С., 2014, с. 161–179. Превод от френски Лидия Денкова. Авторката Жан Херш (1910–2000) е била дълги години професор по философия в Женевския университет и ръководител на катедра на ЮНЕСКО. При подготовката на настоящото издание преводът е коригиран. – Б.пр.

мите на вярата, той прави усилия да сближи протестанти и католици. Също като Лесинг и други мислители от онова време пледира за взаимна толерантност. Разменя обширна кореспонденция с големите си съвременници из цяла Европа. Можем да се попитаме откъде е намирал време за всичко това. И това не му е попречило да окаже още една изключителна услуга на студентите и на бъдещите поколения, съставяйки сам кратко резюме на своята философия, известно със заглавието *Монадология*.

Тук бих искала да направя малко отклонение. Има автори, с които трябва още отначало, без много да знаем, просто да се съгласим, четейки за какво става дума и на какво равнище на битието или живота се движи тяхната мисъл. Проникваме малко по малко, докато станем способни да подражаваме вътрешно техния подход. Но има други, чийто израз е толкова плътен и толкова точен, че не трябва да пропускаме нито една фраза, преди наистина да я разберем, иначе няма да разберем нищо от следващата. *Монадология* принадлежи към втората категория. Това е кратко съчинение, съставено от последователни малки параграфи. Трябва да разберем всеки параграф, всеки ред, всяка дума.

Философията на Лайбниц се свързва с всичко, което разгледахме дотук, но има нещо фундаментално ново. В много отношения той, без да го знае, е бил предшественик. Бил е изключително изобретателен ум, можещ да долови бъдещите развития на науките. Някои

от философските понятия, с които си служи, са предобраз на понятията, които ще станат фундаментални за атомната физика или психоанализата.

Лайбниц се намира в повратна точка, принадлежи едновременно на най-древната и най-модерната мисъл. Той е универсален гений. Всички области на знанието са повлияли неговата мисъл и от това не се е получила смес, а съвсем нова мисъл.

При Декарт, спомняме си, субстанцията на „протяжното нещо“ (*res extensa*) е самата протяжност на телата за разлика от празното, абстрактно пространство на геометрията, което е само схванато пространство. В очите на Декарт протяжността, а не пространството съставлява истинската същност на телата.

Лайбниц също се пита за субстанцията – това е въпрос, който познаваме още от Милетската школа. Според него обаче протяжността не би могла да бъде субстанцията на нещата. Субстанцията на нещата е *енергията*. Той схваща енергията като принцип на активността, принцип, който е в постоянно действие, ако не е възпрепятстван. Следователно Лайбниц не тръгва от инертна материя, за да се пита после как движението може да се намеси. Обратното: тръгва от принципа на активността и сетне става дума да се разбере какво би могло да му попречи да действа. Трябва да се обяснят пречките, спъващи активността. Следователно отправната точка е изначална енергия, която в настоящото си състояние съдържа цялото минало, също както

в известен смисъл бъдещето. Тя е натежала с цялото възможно бъдеще. За да изрази това, Лайбниц използва понятие, на което придава най-голяма важност: *puissance*, *възможност*. (Спомняме си за „битието във възможност“ при Аристотел.) Енергията е активността, която съдържа в себе си бъдещето, при положение, че нищо не му попречи да настъпи.

Защо субстанцията не е протяжност, а енергия? Отговорът на Лайбниц: за да е кохерентно понятието субстанция със самото себе си, трябва да включва единността. Иначе субстанцията би била делима или разложима и ще престане да бъде субстанция. Субстанцията, в крайна сметка, е това, което се противопоставя на небитието; а на небитието може да противостои само това, което не може да се разлага. Следователно субстанцията е по същността си една.

В този случай Лайбниц, противопоставяйки се на Декарт, твърди, че протяжността не би могла да осигури никакъв принцип на единността, понеже е по същността си делима до безкрай. (Неслучайно Лайбниц е откривател на диференциалното смятане.) Бидейки делима до безкрай, протяжността е лабиринт на континуума, поле, където диренето следва без край. В нея няма никаква единност, нищо, на което да се основава единността, тя не е субстанция, не придава битие.

Следователно трябва да тръгнем от нещо *неделимо*, и то тъкмо *непротяжно*. Това нещо при Лайбниц е енергията. Тази неделима енергия Лайбниц назовава с гръцка дума, чийто

смисъл най-напред съвпада със смисъла, който вече познаваме: атом, сиреч това, което не може да бъде разделено, разсечено – и нарича атома енергия *монада*, от гръцкото *μονος*, „един“. Монадата е енергийната единност, непротяжна и неделима.

Определението е следното: монадата е атом енергия – точка, разположена в пространството, но непротяжна – няма прозорец, отразява целия универсум.

Да се опитаме да разберем тези характеристики една след друга, после в тяхното единство. Отначало изглежда, че те си противоречат и дори се изключват: но тъкмо тези трудности са съграждащи за една адекватна „репрезентация“ на монадата.

Най-напред всяка монада е *точка*, понеже не би могла да има протяжност, без да стане делима. Трябва да бъде *проста*, за да може да е градивна за реалността.

Всяка монада трябва да е *ситуирана в пространството*, защото, както ще видим, тя не е само точка в универсума, а е и *гледна точка върху универсума*. Затова според мястото, което заема, зрителният ъгъл, от който „ще види“ универсума, е различен. Следователно тя е ситуирана не акциденциално или вторично, а същностно: конституирана е такава, каквато е, благодарение на своето разположение.

Ситуирана в универсума, монадата, казва Лайбниц, е *реална*, не е абстрактна точка като тези, които примерно се откриват в Евклидовата геометрия и посредством които може да се прокара права или да се построи

триизмерно пространство. Тук не става дума за математика, за геометрична конструкция: всяка монада е реална. Тя няма прозорец, казва Лайбниц, и това несъмнено е най-учудващото. Точно тук Лайбниц е противопоставя най-радикално на Декарт. Да се каже, че монадата няма прозорец, означава, че тя не е отворена навън, към онова, което не е. Нищо не може да действа върху нея отвън. Нейната откритост към това, което не е, е вътрешна. Спомняме си, че за Декарт протяжната субстанция е областта на механичното взаимодействие: всяко протяжно тяло в себе си е инертно, може да бъде движено само отвън, няма никаква вътрешна спонтанност. Обратно на мислещата субстанция, *res cogitans*, която според Декарт е чиста воля, чист вътрешен порив, *res extensa* е подчинена на царството на пасивността, където може да има ефект само външният тласък. Така всяка протяжна частица е изцяло зависима от идващото от външния свят, зависи само от него, никога от самата себе си.

При Лайбниц е съвсем различно. Неговата монада е „без прозорец“. Няма протяжност и следователно е проста. Нищо не може да действа върху нея отвън. Всичко става вътре в нея самата. Тя не е пасивност, тя е енергия.

Може би има нещо, което може да ни помогне да разберем какво е монадата: да се опитаме да си я представим по *модела на съзнанието*. Съзнанието също е точково, непротяжно (не трябва да се смесват съзнание и мозък), неделимо (в случая на разделяне или раздвояване на личността става дума за шизофрения, то-

ест за болест на съзнанието, а не за съзнание-то като такова). Всяко съзнание е ситуирано в пространството и заема определена гледна точка спрямо света. Всяко съзнание е реално, няма нищо общо с абстракцията, с рационалната конструкция. В известен смисъл всяко съзнание е „без прозорец“. Наистина, би могло да се помисли, че сетивните органи са прозорци на съзнанието. Но сетивните органи не действат върху съзнанието отвън. Сетивните възприятия – например сетивното възприемане на синьото – не се намират никъде в нервната система, никъде в мозъка: там няма нищо синьо. Синьото се намира вътре в съзнанието. Неврологът напразно ще изучава придирчиво структурата на нервите и тяхната функция, няма да открие синия цвят в зрителния нерв. Синьото е усещане, феномен на съзнанието. Нищо от това, което е феномен на съзнанието, не прониква отвън в съзнанието. Отвън съзнанието остава недостъпно, не може да се действа върху него отвън. Всичко става вътре в него.

Следователно, за да стане феномен на съзнанието, всичко, което действа отвън на нервите на сетивните органи, трябва да бъде *интериоризирано* от съзнанието. Само тогава съзнанието го признава за реално, за действащо и може да го асимилира. Когато ви говоря, очевидно прибягвам до вашия акустичен апарат; все пак аз не се обръщам към този апарат, а към вашето съзнание. Единствено във вашето съзнание вибрациите на нервите ще станат звукове, после думи и значения. Трябва онова, което казвам, да проникне във вашето съзна-

ние, за да намери там своя смисъл и така, *отвътре*, да действа върху съзнанието. Строго погледнато, съзнанието винаги действа върху самото себе си.

Явно Лайбниц е бил завладян от дълбоко удивление пред вътрешността на съзнанието и съдържащите се в него тайни. Тази вътрешност и неговото удивление са силно изразени в привидно парадоксалното описание на монадата. Със своята радикална вътрешност монадата, също както съзнанието, се изплъзва на всяка външна механистична принуда.

Монадата без прозорец отразява целия универсум: всичко, което за нас съставлява универсумът – дори онова, което не можем или едва можем да познаем, било то като възможност, като пространство на непознатото – всичко това се съдържа в нашето съзнание. Целият универсум съществува за нас, доколкото се отразява в нашето съзнание.

Според Лайбниц в протяжността няма нито минало, нито бъдеще. Има само настояще. В замяна на това монадата концентрира в своето настояще всички минали и бъдещи състояния. Бидейки атом енергия, сиреч едновременно възможност и действителност, тя не е нещо вече дадено чрез миналото, а е също потенциалност, бъдеще. Като отражение на целия универсум тя по някакъв начин концентрира в своята вътрешност всички минали състояния и всички потенциални състояния на универсума.

Ето защо Лайбниц дава следното учудващо определение: монадата е *живо и постоянно*

огледало на универсума. Живо огледало, защото тя в буквалния смисъл на думата живее; постоянно огледало, защото, бидейки единност, простата субстанция на универсума е неразрушима. И доколкото най-сетне като живо и постоянно огледало тази монада е възприятие на универсума, то тя присвоява универсума, както го прави съзнанието. Монадата е аналогична на съзнанието, прилича на него. С други думи: можем да си създадем идея за монадата по модела на съзнанието.

Макар да е възприятие на универсума, монадата все пак не възприема еднакво всички негови части. Нейните възприятия са нееднакво ясни. Лайбниц различава ясни и отчетливи възприятия, наречени от него още „големи възприятия“, и смътни или „малки възприятия“. Да отбележим веднага, че според него „малките възприятия“ играят съществена роля, изпълняват специфична функция, осигурявайки продължителността, идентичността на всяко индивидуално същество през времето. Така например Лайбниц се учудва: как става тъй, че през нощта в съня си аз не знам нищо за мен самия, а на сутринта при събуждането откривам, че съм същият? Тук наистина има голяма тайна: човек се отпуска, отдава на съня, забравя всичко, всичко прекъсва, не знае повече нищо за собствения си живот, а на сутринта всичко е така, сякаш не е имало никакво прекъсване: аз съм, същият. Лайбниц обяснява: докато спя, монадата, която съм, продължава дейността си, продължава да има малки възприятия. Вече казахме: в

различни области Лайбниц е бил удивителен предшественик. Тук сме съвсем близо до теорията за несъзнаваното.

През онази рационалистична епоха, когато властва ясната мисъл, идеята за малките възприятия е била необичайна. Малките възприятия служат, за да се гарантира непрекъснатостта. Изобретателят на инфинитезималното смятане Лайбниц отхвърля прекъснатостта. Търси да осигури континуитет във всички области. Йерархията на съществата също му изглежда непрекъснатата. Не само хората, но и целият универсум е изграден от монади, сред който той установява *йерархия*. Най-долу той поставя „простата монада“, която има само малки възприятия, и това е *растителното ниво*. Нагоре следват монади, способни на по-ясни възприятия и на памет, и Лайбниц им признава „душа“ в Аристотелов смисъл, тоест принцип, правещ от тялото живо единство: това е нивото на *животните*. Накрая е третото ниво на ума, на разума, където монадата става способна да постигне *вечните истини*.

Но разграничаването на малки и големи възприятия (или на смътни и ясни възприятия) при Лайбниц играе още една по-важна роля. Въпросът е: след като има безброй монади, как става така, че всяка е индивидуализирана до степен да бъде уникална? От това, че всяка монада отразява целия универсум, бихме били изкушени да кажем, че всички монади си приличат, така че в крайна сметка би излязло, че има една-единствена монада в безброй екземпляри, което не би имало никакъв

смисъл. Въз основа на теорията на ясните или смътните възприятия една от най-оригиналните мисли на Лайбниц обяснява как монадите биват индивидуализирани чак до единичността на всяка една от тях.

Тъй като всяка монада е разположена в пространството, тя има върху универсума определена гледна точка, която е нейната собствена гледна точка. Наистина, всяка монада отразява целия универсум, но съобразно собствената си гледна точка отразява една част от универсума ясно, друга част смътно. За една част от универсума има ясни възприятия, за друга част има смътни възприятия според своето положение в пространството.

Така че това, което различава монадите една от друга и което съставлява тяхната индивидуалност, е особеното разпределение на яснотата и смътността в техния начин да отразяват един и същ универсум от гледната точка, която ги конституира. Лайбниц извлича оттук *принципа на неотделимите*: в универсума не може да има две напълно еднакви монади. В действителност тези монади биха отразявали универсума идентично, ако заемат едно и също място и имат една и съща гледна точка – но тогава ще бъдат само една монада. Принципът на неотделимите гарантира не само единството, но също и единичността на всяка монада. Виждаме колко е решаваща за лайбницианската монада идеята за гледната точка съобразно положението в пространството. Тази гледна точка определя вечната уникалност и идентичност на монадата.